

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
Του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης
σε συνεργασία με το
ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Επικοινωνιών
με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης»

**ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΓΙΑ ΤΗ
ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ Ε.Ε.Α. Η/ΚΑΙ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ**

**MAINSTREAM AND SPECIAL EDUCATION TEACHERS' ATTITUDES ON
INCLUSION OF CHILDREN WITH SEN OR/AND DISABILITIES IN GREEK
NURSERY SCHOOLS**

της
Κοντογιάννη Βικτώριας

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται
στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του
Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
του Τ.Ε.Φ – Δ.Π.Θ. σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο
Πληροφορικής και Επικοινωνιών
με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε. και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της
ένταξης»

Η τριμελής επιτροπή:

1. ΕΙΡΗΝΗ ΚΟΡΡΕ

ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ - Τ.Ε.Φ. Δ.Π.Θ.

2. ΜΑΡΙΑ ΜΗΤΣΙΑΚΗ

ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ - Τ.Ε.Φ. Δ.Π.Θ.

3. ΖΩΗ ΚΑΡΑΜΠΑΤΖΑΚΗ

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΗ ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ Ι.Π.Τ. Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»

Κομοτηνή/Αθήνα
2018

Περίληψη

Το ζήτημα της συνεκπαίδευσης των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι πολυδιάστατο και απασχολεί τους ερευνητές μέχρι και τις μέρες μας. Οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις των χωρών, από τη δεκαετία του '70 μέχρι και σήμερα, συνεχίζουν να επηρεάζονται και να διαμορφώνονται με βάση την έκθεση Warnock το 1978 και τη Διακήρυξη της UNESCO στη Σαλαμάνκα της Ισπανίας το 1994. Κάθε πολιτεία λαμβάνει μέριμνα έτσι ώστε όλα τα παιδιά να λαμβάνουν εκπαίδευση εντός του γενικού σχολείου, όπως προτάσσουν και οι εκθέσεις για τα δικαιώματα των παιδιών του ΟΗΕ. Στις τροποποιήσεις των εκπαιδευτικών συστημάτων των κρατών, διακρίνονται διαφορές σε επίπεδο θεσμοθέτησης λόγω κοινωνικοπολιτισμικών επιδράσεων αλλά και διαφορετικής προσέγγισης της ενταξιακής έννοιας. Κι ενώ οι Αρχές της φιλοσοφίας της Συνεκπαίδευσης και των πλεονεκτημάτων της, έχουν προσδιοριστεί με σαφήνεια και έχουν αναπτυχθεί διάφορα μοντέλα για επιτυχημένα προγράμματα, οι έρευνες συνεχίζουν να διατυπώνουν ποικιλομορφία στις στάσεις των εκπαιδευτικών. Παράγοντες όπως το είδος και ο βαθμός αναπηρίας, ζητήματα συνεργασίας και υποστήριξης και θέματα ελλιπούς επιμόρφωσης, γεννούν συναισθήματα που σχετίζονται με συμπεριφορές και επηρεάζουν τη θετική ή αρνητική διάθεση των εκπαιδευτικών απέναντι στη συνεκπαίδευση.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει τις στάσεις των εκπαιδευτικών γενικής και ειδικής αγωγής σε ζητήματα που άπτονται της συνεκπαίδευσης παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρία στο χώρο του ελληνικού νηπιαγωγείου.

Δείγμα αποτέλεσαν συνολικά 122 εκπαιδευτικοί, 92 γενικής αγωγής και 30 της ειδικής, που εργάζονται στα δημόσια ελληνικά νηπιαγωγεία, με οποιαδήποτε σχέση εργασίας.

Ως εργαλείο για τη συλλογή των δεδομένων επιλέχθηκε η τεχνική του ερωτηματολογίου, με κλειστού τύπου ερωτήματα.

Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν θετικά συναισθήματα και μια γενική τάση των εκπαιδευτικών να υποστηρίξουν την ιδέα της ένταξης, αναδεικνύοντας

ταυτόχρονα και τη σπουδαιότητα για τη λήψη υποστήριξης στη διδασκαλία μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Οι εκπαιδευτικοί φάνηκαν πρόθυμοι για συμμετοχή σε επιμορφωτικά προγράμματα ώστε να αποκτήσουν τις κατάλληλες δεξιότητες με σκοπό την αλλαγή των διδακτικών πρακτικών. Σε σχεδόν απόλυτο βαθμό συμφωνίας, οι νηπιαγωγοί πιστεύουν ότι η φοίτηση σε ειδικές δομές έχει αρνητικό αντίκτυπο στην κοινωνική και συναισθηματική εξέλιξη των παιδιών με Ε.Ε.Α. και ότι η αλληλεπίδραση στο πλαίσιο της γενικής τάξης έχει ευεργετικά αποτελέσματα για όλους τους μαθητές. Τέλος, παράγοντες όπως το επίπεδο σπουδών στην ειδική αγωγή, η προηγούμενη εμπειρία συνεκπαίδευσης, ο τύπος σχολικού περιβάλλοντος που εργάζονται, η ηλικία, η διδακτική εμπειρία και ο αριθμός των μαθητών μέσα στην γενική τάξη επηρεάζουν τη διαμόρφωση των στάσεών τους.

Λέξεις – Κλειδιά: Συνεκπαίδευση, στάσεις νηπιαγωγών, μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, ενταξιακά μοντέλα.

Abstract

Inclusion of children with SEN is a complex issue and concerns researchers to this day. From the 1970s to today, the Warnock report in 1978 and the UNESCO Declaration in Salamanca, Spain, in 1994 continue to influence legislative reforms worldwide. As advocated by the UN Convention on the Rights of the Child, all states must ensure that all children attend the general education system. However, education systems around the world vary on their inclusive legislation, due to socio-cultural influences and different approaches to the concept of inclusion. Also, while the principles of inclusion and its benefits have been clearly identified and various successful models have been developed, research continues to show differences in teachers' attitudes. These positive or negative attitudes on including children with SEN in the mainstream education system are influenced by various factors, such as the type and degree of the disability of the child, cooperation between teachers, the support they receive and teachers' lack of appropriate training.

The aim of the present research is to study mainstream and special education teachers' attitudes on issues related to the inclusion of children with special educational needs and/or disabilities in the Greek nursery.

The sample included a total of 122 teachers, 92 working in mainstream settings and 30 working with children with SEN, in public Greek schools, in any working relationship (permanent or substitute).

The data collection method used was questionnaires, with closed-ended questions.

The results showed positive feelings and a general tendency of teachers to support the idea of inclusion, while also highlighting the importance of receiving support when teaching these pupils. Teachers seemed willing to participate in training programs to acquire appropriate skills in order to adapt their teaching practices. In almost absolute agreement, kindergarten school teachers believe that the attendance of a special setting has a negative impact on the social and emotional development of children with SEN, while interacting within the general class is beneficial for every student. Finally, factors such as the level of training in special education, past experience in inclusive settings, the type of school environment they

are working in, age, teaching experience and the number of pupils in the mainstream classroom influence teachers' attitudes.

Key words: inclusion, nursery school teachers' attitudes, children with special educational needs, models of inclusion.

Βιβλιογραφία

- Αγγελίδης, Π., & Στυλιανού, Τ. (2005). Προετοιμάζοντας τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση: Η περίπτωση ενός Κυπριακού ιδρύματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. *Επιστήμες Αγωγής*, 2, 87-101.
- Αθανασάκης, Α. (2010). *Συναισθήματα των εκπαιδευτικών ως προς τους δυσλεξικούς μαθητές*. Ανακτήθηκε Μάιος 7, 2018, από http://athanasaki.blogspot.gr/2011/02/blog-post_03.html.
- Ainscow, M. (2004). Special needs through school improvement: School improvement through special needs. In D. Mitchell (Eds.), *Special educational needs and inclusive education: Major themes in education* (pp. 265-279). New York: Routledge Falmer.
- Ainscow,, M. (1998). Developing links between special needs and school improvement. *Support for Learning*, 13(2), 70-75.
- Alghazo, E. M., & Naggat Gaad, E. E. (2004). General education teachers in the United Arab Emirates and their acceptance of the inclusion of students with disabilities. *British journal of special education*, 31(2), 94-99. doi.org/10.1111/j.0952-3383.2004.00335.x.
- Almotairi, M. (2013). *Investigating Kuwaiti teachers' and head teachers' attitudes towards inclusion*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Birmingham. Birmingham, England.
- Anderson, C. J. K., Klassen, R. M., & Georgiou, G. K. (2007). Inclusion in Australia: What teachers say they need and what school psychologists can offer. *School Psychology International*, 28(2), 131-147. doi: [10.1177/0143034307078086](https://doi.org/10.1177/0143034307078086).
- Armstrong, D., Armstrong, A. C., & Spandagou, I. (2011). Inclusion: by choice or by chance? *International Journal of Inclusive Education*, 15(1), 29-39.
- Avramidis, E., & Kalyva, E. (2007). *The influence of teaching experience and professional development on Greek teachers' attitudes towards inclusion*. Retrieved December 5, 2017, from <https://ore.exeter.ac.uk/repository/handle/10036/41433>.

- Avramidis, E., & Norwich, B. (2002). Teachers' attitudes towards integration/inclusion: A review of the literature. *Journal of special needs education, 17*(2), 129-147. doi.org/10.1080/08856250210129056.
- Avramidis, E., Bayliss, P., & Burden, R. (2000). A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one Local Authority, *Educational Psychology, 20*(2), 191-211. Retrieved December 6, 2017, from <https://academia.edu>.
- Barton, L. (2000). Η πολιτική της inclusion. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη, Ένταξη: Ουτοπία ή Πραγματικότητα; Η εκπαίδευση και πολιτική διάσταση της ένταξης μαθητών με ειδικές ανάγκες (σελ. 57-70). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bennett, T., DeLuca, D., & Bruns, D. (1997). Putting inclusion into practice: Perspectives of teachers and parents. *Exceptional Children, 64*(1), 115-131.
- Βλάχου, Α. & Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2010). Σχολική ένταξη και συνεργατικές πρακτικές των εκπαιδευτικών γενικής εκπαίδευσης και ειδικής αγωγής. *Hellenic Journal of Psychology, 7*(2), 180-204.
- Βλάχου, Α., & Παπαδημητρίου, Δ. (2004). Η διαδικασία της ένταξης ως συνέπεια βελτίωσης του σχολείου: Αναφορά στην εφαρμογή συγκεκριμένων «δεικτών ποιότητας». *Παιδαγωγική Επιθεώρηση, (37)*, 105-123. Ανακτήθηκε Ιανουάριος 8, 2018 από <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/paidagogiki/article/view/6888>.
- Booth, T. (2005). Keeping the future alive: putting inclusive values into action. *Symposium Journals, 47*(2), 151-158.
- Βοσνιάδου, Σ. (1999). *Εισαγωγή στην ψυχολογία. Τόμος Β΄*. Αθήνα: Gutenberg.
- Burke, K., & Sutherland, C. (2004). Attitudes toward inclusion: Knowledge vs. experience. *Education, 125*(2), 163-172. Retrieved December 12, 2017 from <http://academia.edu>.
- Buysse, V., Wesley, P. W., & Keyes, L. (1998). Implementing early childhood inclusion: Barrier and support factors. *Early childhood research quarterly, 13*(1), 169-184.
- Γεώργας, Δ. (1995). *Κοινωνική Ψυχολογία. Τόμος Α΄*. Αθήνα: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών.

- Γεωργιάδη, Μ., Κουρκούτας, Η., & Καλύβα, Ε. (2008). *Η συνεκπαίδευση (inclusion) στην Ευρώπη*. Ανακτήθηκε Φεβρουάριος 14, 2018, από <http://conf2007.edu.uoi.gr/Praktika/1236-1328.pdf>.
- Chandler, T. (2015). *School principal attitudes toward the inclusion of students with disabilities*. Unpublished Doctoral Dissertation, Walden University. Minneapolis, USA.
- Coben, S. S., Thomas, C. C., Sattler, R. O., & Morsink, C. V. (1997). Meeting the challenge of consultation and collaboration: Developing interactive teams. *Journal of Learning Disabilities, 30*(4), 427-432. Retrieved January 13, 2018 from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.865.4710&rep=rep1&type=pdf>.
- Cohen, E. (2015). Principal leadership styles and teacher and principal attitudes, concerns and competencies regarding inclusion. *Procedia – Social and Behavioral Sciences, 186*, 758-764. Retrieved February 11, 2018 from <https://www.researchgate.net>.
- Cornoldi, C., Terreni, A., Scruggs, T. E., & Mastropieri, M. A. (1998). Teacher attitudes in Italy after twenty years of inclusion. *Remedial and special education, 19*(6), 350-356.
- Crano, W. D., & Prislin, R. (2006). Attitudes and persuasion. *Annual review of psychology, (57)*, 345-374. Retrieved February 1, 2018 from <https://psicologiaexperimental.files.wordpress.com/2011/03/attitudes-and-persuasion-william-d-crano-radmila-prislin-anual-rev2.pdf>.
- Δαφέρμος, Β. (2005). *Κοινωνική Στατιστική με το SPSS*. Αθήνα: Ζήτη.
- Downing, J. E., Spencer, S., & Cavallaro, C. (2004). The development of an inclusive charter elementary school: Lessons learned. *Research & practice for persons with severe disabilities, 29*(1), 11-24. Retrieved December 7, 2017 from <https://www.researchgate.net>.
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2012). Ενταξιακή Εκπαίδευση & Κοινωνική Δικαιοσύνη στη Σύγχρονη Εποχή: Ερωτήματα και Προβληματισμοί. *Πρακτικά 12ου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου*, (σελ. 1-10). Κύπρος: Πανεπιστήμιο Κύπρου.

- Ζώνιου – Σιδέρη, Α. (1998, 2011 βελτιωμένη έκδοση). *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, Πεδίο (επανεκδοση).
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2000a). Η εξέλιξη της ειδικής εκπαίδευσης. Από το ειδικό στο γενικό σχολείο. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη (Επιμ.), *Άτομα με ειδικές ανάγκες και η ένταξή τους* (σελ. 27-44). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2000b). Η αναγκαιότητα της ένταξης: Προβληματισμοί και προοπτικές. Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη (Επιμ.), *Ένταξη: Ουτοπία ή Πραγματικότητα; Η εκπαίδευση και πολιτική διάσταση της ένταξης μαθητών με ειδικές ανάγκες* (σελ. 31-56). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Fletcher – Campbell, F. (2001). Editorial: inclusion, learning disabilities and moral education. *Journal of Moral education*, 30(3), 229-234.
- Folsom – Meek, S. L., Nearing, R. J., Groteluschen, W., & Krampf, H. (1999). Effects of academic major, gender and hands – on experience on attitudes of preservice professionals. *Adapted physical activity quarterly*, 16(4), 389-402.
- Fox, N. E., & Ysseldyke, J. E. (1997). Implementing inclusion at the middle school level: Lessons from a negative example. *Exceptional Children*, 64(1), 81-98. DOI: [10.1177/001440299706400106](https://doi.org/10.1177/001440299706400106).
- Friend, M. (2008). Co-Teaching: A Simple Solution that isn't Simple After All. *Journal of Curriculum and Instruction*, 2(2), 9-19. Retrieved March 1, 2018 from <http://www.joci.ecu.edu/index.php/JoCI/article/viewFile/17/26>.
- Friend, M., & Cook, L. (2003). *Interactions: Collaboration skills for school professionals*. Boston: Allyn and Bacon.
- Fyssa, A., Vlachou, A., & Avramidis, E. (2014). Early childhood teachers' understanding of inclusive education and associated practices: reflections from Greece. *International Journal of Early Years Education*, 22(2), 223-237. doi: <https://doi.org/10.1080/09669760.2014.909309>.
- Fuchs, W. W. (2009). Examining teachers' perceived barriers associated with inclusion. *Journal of Southeastern Regional Association of Teacher Education*, 19(1), 30-35.
- Gal, E., Schreur, N., & Engel-Yeger, B. (2010). Inclusion of children with disabilities: teachers' attitudes and requirements for environmental accommodations. *International Journal of Special Education*, 25(2), 89-99.

- Giangreco, M. F. (2007). Extending inclusive opportunities. *Educational Leadership*, 64 (5), 34-37. Retrieved January 3, 2018 from <http://mtid.ri.umt.edu/MainMenu/Topics/StandardsBasedInstruction/ExtendingInclusiveOpportunities.pdf>.
- Giangreco, M. F. (2006). Foundational concepts and practices for educating students with severe disabilities. In M.E. Snell & F. Brown (Eds), *Instruction of students with severe disabilities* (1-27). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education/Prentice Hall.
- Gordon, J. S. (2013). Is Inclusive Education a Human Right? *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 41(4), 754-767. doi: <https://doi.org/10.1111/jlme.12087>.
- Hadjikakou, K., & Mnasonos, M. (2012). Investigating the attitudes of head teachers of Cypriot primary schools towards inclusion. *Journal of Research in SEN*, 12(2), 66-81. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1471-3802.2010.01195.x>.
- Hamaidi, D., Homidi, M., & Reyes, L. V. (2012). International views of inclusive education: a comparative study of early childhood educators' perceptions in Jordan, United Arab Emirates and the United States of America. *International Journal of Special Education*, 27(2), 94-101. Retrieved January 4, 2018 from <https://www.researchgate.net>.
- Hansen, J. H. (2012). Limits to inclusion. *International Journal of Inclusive Education*, 16(1), 89-98. doi: <https://doi.org/10.1080/13603111003671632>.
- Hastings, R. P., & Oakford, S. (2003). Student teachers' attitudes towards the inclusion of children with special needs, *Educational Psychology*, 23(1), 87-94. Retrieved January 4, 2018 from <https://www.researchgate.net>.
- Θεολογίτου, Μ. (2007). *Συγκριτική μελέτη των στάσεων των εκπαιδευτικών γενικής και ειδικής αγωγής με θέμα την ένταξη στο γενικό σχολείο μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα. Ελλάδα.
- Jobe, D., Rust, J. O., & Brissie, J. (1996). Teacher attitudes toward inclusion of students with disabilities into regular classrooms. *Education*, 117 (1), 148-153.

- Jordan, A., Schwartz, E., & McGhie-Richmond, D. (2009). Preparing teachers for inclusive classrooms. *Teaching and teacher education*, 25(4), 535-542. doi: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2009.02.010>.
- Καζαντζίδου, Π. (2010). *Στάσεις και απόψεις γονέων και εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για το ρόλο της ενταξιακής αγωγής στην ανάπτυξη των κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων των μαθητών*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διατριβή, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα, Ελλάδα.
- Karagiannis, A., Stainback, W., & Stainback, S. (1996). Historical overview of inclusion. In W. Stainback & S. Stainback (Eds.), *Inclusion: a guide for educators* (pp. 17-28). Baltimore: P.H. Brookers Pub.
- Khochen, M., & Radford, J. (2012). Attitudes of teachers and headteachers towards inclusion in Libanon, *International Journal of Inclusive Education*, 16(2), 139-153. doi: <https://doi.org/10.1080/13603111003671665>.
- Κουρκούτας, Η. (2008). Από τον «Αποκλεισμό στην Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης»: Προβληματισμοί και προοπτικές σε σχέση με την ένταξη και συνεκπαίδευση παιδιών με ιδιαίτερες δυσκολίες. *Σύγχρονη Κοινωνία, Εκπαίδευση και Ψυχική Υγεία*, 1, 79-120.
- Koutrouba, K., Vamvakari, M., & Steliou, M. (2006). Factors correlated with teacher attitudes towards the inclusion of students with special educational needs in Cyprus. *European journal of special needs education*, 21(4), 381-394. doi: <https://doi.org/10.1080/08856250600956162>.
- Κρουσταλάκης, Γ. (1994). *Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες στην οικογένεια και το σχολείο – Ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Λαμπροπούλου, Β. (1997). Οι απόψεις και οι εμπειρίες των κωφών μαθητών από τη φοίτησή τους σε σχολεία ειδικής και γενικής εκπαίδευσης. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 93, 60-69.
- Leyser, Y., & Kirk, R. (2004). Evaluating Inclusion: an examination of parent views and factors influencing their perspectives. *International Journal of Disability, Development and Education*, 51(3), 271-285. doi: <https://doi.org/10.1080/1034912042000259233>.

- Marchesi, Á., Martín, E., Echeita, G., & Pérez, E. M. (2005). Assessment of special educational needs integration by the educational community in Spain. *European Journal of Special Needs Education*, 20(4), 357-374. doi: <https://doi.org/10.1080/08856250500270615>.
- McCarty, K. (2006). *Full inclusion: The benefits and disadvantages of inclusive schooling. An Overview*. Retrieved April 3, 2018, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED496074.pdf>.
- MacFarlane, K., & Woolfson, L. (2013). Teacher attitudes and behavior toward the inclusion of children with social, emotional and behavioral difficulties in mainstream schools: An application of the theory of planned behavior. *Teaching and Teacher Education*, 29, 46-52. doi: [10.1016/j.tate.2012.08.006](https://doi.org/10.1016/j.tate.2012.08.006).
- Μιχαλοπούλου, Κ. (1992). *Κλίμακες μετρήσεως στάσεων*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μουλακάκη, Σ. (2014). *Αίσθηση αυτό-αποτελεσματικότητας, ανησυχίες και προβληματισμοί εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης σχετικά με την ένταξη παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Δημοσίευτη Μεταπτυχιακή Διατριβή, Πανεπιστήμιο της Θεσσαλίας, Βόλος, Ελλάδα.
- Μπίκος, Κ. (1995). *Εκπαιδευτικοί και ηλεκτρονικοί υπολογιστές. Στάσεις Ελλήνων εκπαιδευτικών απέναντι στην εισαγωγή ηλεκτρονικών υπολογιστών στη γενική εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Nahlous-Ismail, N. (2010). *Inclusive Schooling: Is it a success?* Retrieved April 3, 2018, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED511127.pdf>.
- Νάνου, Α. (2014). *Διαφοροποίηση και ευελιξία σε ένα «σχολείο για άλλους»*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 7, 2018, από <https://www.specialeducation.gr/frontend/article.php?aid=248&cid=65>.
- Norwich, B. (2013). *Addressing tensions and dilemmas in inclusive education*. USA: Routledge.
- Norwich, B. (2000). Inclusion in education: From concepts, values and critique to practice, in H. Daniels (Eds.), *Special education re-formed. Beyond rhetoric?* (pp. 5-30). London: Routledge.

- Πανταζίδου, Σ. (2005). *Απόψεις των γενικών νηπιαγωγών για την ένταξη των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και για τις δομές και τις υπηρεσίες πρώιμης υποστήριξης*. Δημοσίευτη μεταπτυχιακή Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος, Ελλάδα.
- Παντελιάδου, Σ., & Λαμπροπούλου, Β. (2000). *Η Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα – Κριτική θεώρηση*. Ανακτήθηκε Απρίλιος 13, 2018, από <https://www.dyslexia-goneis.gr/view.asp?ItemID=109&ns=1&mcid=9&cid=23&scid=16>.
- Παντελιάδου, Σ., & Πατσιοδήμου, Α. (2000). *Στάσεις και απόψεις των εκπαιδευτικών για την επιμόρφωση στην ειδική αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Επιμορφωτικός Φορέας.
- Panteliadu, S. (1996). The readiness of the Greek educational system regarding school integration of children with special needs. *5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας*, Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Παπαπέτρου, Σ., Μπαλκίζας, Ν., Μπελεγράτη, Χ., & Υφαντή, Ε. (2013). *Συγκριτική μελέτη για τις στάσεις των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα και Ολλανδία σε σχέση με τη νομοθεσία και τις εκπαιδευτικές δομές της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης*. Ανακτήθηκε Απρίλιος 13, 2018, από https://issuu.com/nikbalki/docs/kam_vourla_symperiliptiki_2013.
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1971). Η στάση των Ελλήνων έναντι των ατόμων με σωματικά και κοινωνικά ελαττώματα, *Σχολική Υγιεινή*, 32(2), 25-35.
- Park, M., & Chitiyo, M. (2011). An examination of teacher attitudes towards children with autism. *Journal of research in special educational needs*, 11(1), 70-78. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1471-3802.2010.01181.x>.
- Pearman, E. L., Barnhart, M. W., Huang, A. M., & Mellblom, C. (1992). Educating all students in school: Attitudes and beliefs about inclusion. *Education and Training in Mental Retardation* 27(2), 176-182. Retrieved February 5, 2018 from http://www.jstor.org/stable/23878685?seq=1#page_scan_tab_contents
- Πέννα, Α. (2008). *Στάσεις και ετοιμότητα δασκάλων ως προς την ένταξη παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο γενικό σχολείο*. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Φλώρινα, Ελλάδα.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2012). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2003). Οικοδομώντας ένα Σχολείο για όλους: Προκλήσεις, εμπόδια, προοπτικές. *Πρακτικά 17^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου δασκάλων-Νηπιαγωγών*, (σελ. 91-99). Κύπρος: ΠΟΕΔ.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2003). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και δυνατότητες. Σύγχρονες τάσεις εκπαίδευσης και ειδικής υποστήριξης* (Τόμος Α'). Αθήνα: Ατραπός.
- Πολυζώη, Ε., & Πολυχρονοπούλου, Σ. (2000). Υποστήριξη παιδιών με ειδικές ανάγκες στους παιδικούς σταθμούς της Ελλάδας. *Μέντορας*, 2(2), 3-31.
- Power – deFur, L. A., & Orelove, F. P. (1996). *Inclusive education: The past, present and future*. Gaithersburg: Aspen Publishers.
- Ramirez, R. C. (2006). *Elementary Principals' Attitudes towards the inclusion of students with disabilities in the general education setting*. Unpublished Doctoral Dissertation, Baylor University. Texas, USA.
- Ρήγα, Α. (1997). Κοινωνικές αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για την συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες. Στο Ε. Τάφα (Επιμ.), *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς* (σελ. 260-294). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Romi, S., & Leyser, Y. (2006). Exploring inclusion preservice training needs: A study of variables associated with attitudes and self-efficacy beliefs. *European journal of special needs education*, 21(1), 85-105. doi: <https://doi.org/10.1080/08856250500491880>.
- Sack, J.L. (1998). Side by side. *Education Week*, 17(28), 34-36.
- Salovey, P., & Mayer, D. J. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
- Scruggs, T. E., Mastropieri, M. A., & Mcduffie, K. A. (2007). Co-Teaching in inclusive classrooms: A Metasynthesis of qualitative research. *Exceptional Children*, 73(4), 392--416. Retrieved January 11, 2018 from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.8477&rep=rep1&type=pdf>.

- Sehrbrock, R. M. (2000). Ένταξη και inclusion: Δύο όψεις του ίδιου νομίσματος; Στο Α. Ζώνιου-Σιδέρη (Επιμ.), *Ένταξη: Ουτοπία ή Πραγματικότητα; Η εκπαίδευση και πολιτική διάσταση της ένταξης μαθητών με ειδικές ανάγκες* (σελ. 89-106). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Slininger, D., Sherrill, C., & Jankowski, C. M. (2000). Childrens' attitudes toward peers with severe disabilities: Revisiting contact theory. *Adapted physical activity quarterly*, 17,(2), 176-196.
- Σούλης, Σ. Γ. (2013). *Εκπαίδευση και αναπηρία*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. Ανακτήθηκε Οκτώβριος 17, 2017 από <https://www.esamea.gr/multimedia/must-see/39-publications/books-studies/495-ekpaideytiko-egxeiridio-no-3-ekpaideysi-kai-anapiria-toy-spyridona-georgioy-soyli>.
- Σούλης, Σ. Γ. (2002). *Παιδαγωγική της ένταξης: Από το «σχολείο του διαχωρισμού» σε ένα «σχολείο για όλους»*. Τόμος Α'. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Stefanidis, A., & Strogilos, V. (2015). Union gives strength: Mainstream and special education teachers' responsibilities in inclusive Co-taught classrooms. *Education studies*, 41(4), 393-413. doi: <https://doi.org/10.1080/03055698.2015.1018872>.
- Τάφα, Ε. (1999). Απαραίτητες δεξιότητες παιδιών με ελαφρά νοητική υστέρηση για τη συνεκπαίδευσή τους στο γενικό σχολείο, *Θέματα ειδικής αγωγής*, 14, 19-35.
- Τζουριάδου, Μ. (2000). Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο περιθώριο της σχολικής ζωής: Η κοινωνική κατασκευή της αναπηρίας. *Πρακτικά Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής*, (σελ. 120-128). Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Τζουριάδου, Μ. & Μπάρμπας, Γ. (2004). Η διαπραγμάτευση του νοήματος της σχολικής ενσωμάτωσης στο γνωσιοκεντρικό σχολείο. Στο Μ. Τζουριάδου (Επιμ), *Εκπαιδευτικό υλικό για το σεμινάριο επιμόρφωσης: Δυσκολίες μάθησης στην προσχολική ηλικία (στο πλαίσιο του προγράμματος Εξειδίκευση και επιμόρφωση στελεχών προσχολικής αγωγής για παιδιά με δυσκολίες στη μάθηση. ΕΠΕΑΕΚ 1.1.3.α)* (σελ. 271-283). Θεσσαλονίκη.

- Τζουριάδου, Μ., & Μπάρμπας, Γ. (2001). Παιδιά με ειδικές ανάγκες στην προσχολική αγωγή: οι απόψεις των νηπιαγωγών. Στο Μ. Τζουριάδου (Επιμ), *Πρώιμη παρέμβαση, σύγχρονες τάσεις και προοπτικές* (35-76). Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς.
- Τρίγκα, Ε. (2010). Το ζήτημα της ένταξης των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο νηπιαγωγείο. *Πρακτικά Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.Ε.Κ.) 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο*, (σελ. 1-8). Ανακτήθηκε Απρίλιος 22, 2018, από http://www.elliepek.gr/documents/5o_synedrio_eisigiseis/Trigka_Eleni.pdf.
- Tsakiridou, H., & Polyzopoulou, K. (2014). Greek teachers' attitudes toward the inclusion of students with Special Education Needs. *American Journal of Education Research*, 2(4), 208-218. Retrieved February 1, 2018 from <https://www.researchgate.net>.
- Τσιναρέλης, Γ. (1993). Η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μύθοι και πραγματικότητα. *Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα*, 46-47, 18-29.
- Τσιωμή, Ε. (2014). *Απόψεις εκπαιδευτικών προσχολικής εκπαίδευσης για την ένταξη παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Δημοσίευτη Μεταπτυχιακή Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, Ελλάδα.
- Φλουρού, Λ. (2007). *Οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για την ένταξη των μαθητών με ειδικές ανάγκες*. Δημοσίευτη μεταπτυχιακή διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα.
- Φτιάκα, Ε. (2004). Σχέσεις σχολείου-Οικογένειας στο Γενικό και στο Ειδικό σχολείο. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, (37), 67-85. Ανακτήθηκε Ιανουάριος 12, 2018 από <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/paidagogiki/article/view/6883>.
- UNESCO (1994). *Διακήρυξη της Σαλαμάνκα και πλαίσιο δράσης για την Ειδική Αγωγή*. Παγκόσμια διάσκεψη για την Ειδική Αγωγή. Αθήνα: έκδοση της Ελληνικής επιτροπής για την UNESCO.

- Vislie, L. (2003). From integration to inclusion: focusing global trends and changes in the western European societies. *European Journal of Special Needs Education*, 18(1), 17-35. Retrieved January 11, 2018 from <http://www.uio.no/studier/emner/uv/isp/SNE4110/h06/undervisningsmateriale/Vislie%20From%20education%202003-1.pdf>.
- Vislie, L. (1995). Integration Policies, School Reforms and the Organisation of Schooling for Handicapped Pupils in Western Societies. In C. Clark, A. Dyson & A. Millward (Eds.), *Towards Inclusive School?* (pp. 42-53). London: David Fulton Publishers.
- Vlachou, A., Stavroussi, P., & Didaskalou, E. (2015). Special teachers' educational responses in supporting students with special education needs (SEN) in the domain of social skills development. *International Journal of Disability, Development and Education*, 63(1), 79-97. Retrieved January 20, 2018 from <https://www.researchgate.net>.
- Ware, L. (1995). The Aftermath of the Articulate Debate: The Invention of Inclusive Education. In C. Clark, A. Dyson & A. Millward (Eds.), *Towards Inclusive School?* (pp. 127-146). London: David Fulton Publishers.
- Watkins, A. (2003). *Αρχές και κλειδιά της Ειδικής Αγωγής*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 21, 2018, από https://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-in-special-needs-education_keyp-el.pdf.
- Werts, M. G., Wolery, M., Snyder, E. D., & Caldwell, N. K. (1996). Teachers' Perceptions of the Supports Critical to the Success of Inclusion Programs. *Research and practice for persons with severe disabilities*, 21(1), 9-21.
- Westling, D. L., & Fox, L. (2009). *Teaching students with severe disabilities*. 4th Edition. U.S.A.: Pearson.
- Wilson, R.A. (1998). *Special Education Needs in the Early Years*. London: Routledge
- Χαρούπιας, Α. (2003). *Η ισότιμη συνεκπαίδευση (inclusion)*. Ανακτήθηκε Μάρτιος 1, 2018, από http://imm.demokritos.gr/epeaek/iliko_exidikeusis_elearn_details.asp?math_id=63.

- Χατζημανώλη, Δ. (2005). Από την ένταξη-ενσωμάτωση στη συμπερίληψη. Ένας επαναπροσδιορισμός της αντιμετώπισης των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 72, 30-35.
- York, J., Doyle, M. B., & Kronberg, R. (1992). A curriculum development process for inclusive classrooms. *Focus on Exceptional Children*, 25 (4), 1-16. Retrieved December 3, 2017 from <https://www.researchgate.net>.
- Zigmond, N., & Baker, J. M. (1995). Concluding comments: Current and future practices in inclusive schooling. *The Journal of Special Education*, 29(2), 245-250. doi: <https://doi.org/10.1177/002246699502900215>.
- Zoniou-Sideri, A., & Vlachou, A. (2006). Greek teachers' belief systems about disability and inclusive education. *International Journal of inclusive education*, 10(4/5), 379-394. Retrieved January 12, 2018 from <https://www.researchgate.net>.